

راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت در آموزه های دینی

خدیجه سرحدی^۱

چکیده

جمعیت یکی از مهم ترین مؤلفه های هر جامعه ای است که رشد، پیشرفت و بقای جوامع در گرو آن می باشد. در دین اسلام به ازدواج و افزایش جمعیت ناشی از این پیوند تاکید شده است. خداوند متعال در قرآن کریم و ائمه اطهار در سیره و روش خود افزایش جمعیت را امری مطلوب و پسندیده می دانستند و با تشویق به فرزند آوری این امر مهم را مورد تأکید قرار می دادند، اما امروزه دشمنان اسلام که از افزایش جمعیت مردم مسلمان و گسترش اسلام از طریق جوامع اسلامی در هراس اند با بر نامه های گوناگون و به طرق متعدد افزایش جمعیت و فرزند آوری را مورد تهاجم قرار داده و خانواده ها را به تک فرزندی تشویق می کنند یا حتی با تبلیغات گسترده سعی در زیبا جلوه دادن مجرد جوانان دارند و ذهنیت جوانان را نسبت به ازدواج تخریب نموده اند که با این شیوه جمعیت جوامع اسلامی کاهش یافته است از این رو باید راهکار هایی را برای جلوگیری از کاهش جمعیت ارائه داد تا بتوان جوامع اسلامی را از معضل کاهش جمعیت بر حذر داشت لذا بررسی راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت از دیدگاه منبع معتبر اسلام آیات و روایات لازم و ضروری است و ضرورت ایجاب کرده تا با جمع آوری اطلاعات به روش کتابخانه ای و پردازش توصیفی تحلیلی آن به پرسش راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای اسلام چیست؟ پرداخته شود بنابراین هدف از نگارش این مقاله شناخت و تبیین راهکار های بینشی، انگیزشی، کنشی جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای اسلام است و در پژوهش راهکار های بینشی جلوگیری از کاهش جمعیت از جمله شناساندن باور های فمینیستی و تبیین سخنان رهبری درباره کاهش جمعیت و راهکار انگیزشی جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای آموزه های دینی همچون تشویف جوانان به ازدواج درسن پایین، بیان فواید فرزند آوری و راهکار کنشی جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای آموزه های دینی شامل جلوگیری از سقط جنین و کاهش میزان طلاق مورد بررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه: اسلام، جمعیت، کاهش جمعیت.

مقدمه

کاهش جمعیت یکی از معضلات جوامع بشری است که در سال های اخیر گریبان گیر اکثر جوامع شده است و میزان ازدواج و فرزند آوری به شدت کاهش یافته و جمعیت چشمگیری را افراد سالخوده تشکیل می دهند نکته حائز اهمیت این است که کاهش جمعیت جوامع اسلامی از اهداف دشمنان بوده که توانسته اند با برنامه های دقیق و هدفمند به اهداف خود جامعه عمل ببوشانند آنان دین اسلام و مسلمانان را با منافع خود در تعارض می بیند لذا مسلمین را دشمن سر سخت خود دانسته و برای تضعیف اسلام و مسلمانان تمام تلاش خود را به کار گرفته اند اما نباید به دشمن فرصت اجرایی نمودن نقشه های شوم را داد و باید با کاهش جمعیت مبارزه نمود و راهکار هایی را ارائه داد لذا بررسی راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت برای مقابله با این معضل لازم و ضروری است و نبود پژوهش جامع در این باره اهمیت موضوع را دو چندان کرده است اگرچه آثار مشابهی در این زمینه وجود دارد که میتواند مبنای تحقیق قرار گیرد از جمله :

۱- سیدمحمد حسین حسینی کتابی را با عنوان «کاهش جمعیت ضربه ایی سهمگین برپیکرمسلمین در نشریه علوم و معارف اسلامی در سال ۱۳۹۵» به چاپ رسانده اند در این کتاب از معضلات کاهش جمعیت مسلمین سخن به میان آمده است اما راهکاری برای جلوگیری از کاهش جمعیت ارائه نشده در حالی که در مقاله پیش رو راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای اسلام پرداخته شده است .

۲- زهرا صادقی و جواد جمشیدی حسن ابادی مقاله ای را با عنوان «جمعیت درحکومت اسلامی در نشریه آموزش قرآن و معارف اسلامی، ۱۳۹۹» به چاپ رسانده اند. در این مقاله به ارزش واهمیت جمعیت سرزمین های اسلامی پرداخته شده اما از معضل کاهش جمعیت و چگونگی مقابله با این معضل سخنی به میان نیامده است که وجه تمایز با مقاله پیش روست .

۳- کتاب «کنترل جمعیت ازدیدگاه اسلام از فرجه الله نادی، در انتشارات بوستان کتاب قم، در سال ۱۳۹۵» چاپ شده است. نویسنده ی این کتاب تلاش کرده است که مخاطب را به طور صحیح ودقیق با دیدگاه اسلام در مورد کنترل جمعیت آشنا کند و در این باره آیات وروایات مرتبط با جمعیت را بررسی کرده است اما راهکارهایی برای جلوگیری از کاهش جمعیت ارائه نداده اند. درمقاله ی حاضر به راهکارهایی جلوگیری از کاهش جمعیت پرداخته شده است .

۴- پایان نامه « کنترل جمعیت وتنظیم خانواده ازدیدگاه اسلام از محمد باقر ناظرالدین، در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دانشگاه جامعه المصطفی در سال» چاپ شده است دراین پایان نامه با بیانی ساده و روان درباره ی کنترل جمعیت صحبت کرده است اما راهکارهایی برای جلوگیری ازکاهش جمعیت نداده است که وجه تمایز با این پژوهش است

جمعیت و نقش آن در مشارکت عمومی و تقویت اقتدار ملی و.. اهمیت افزایش جمعیت را مورد بررسی قرار داده است اما در مورد کاهش جمعیت و راهکار جلوگیری از آن صحبتی نداشته اند در حالی که در مقاله پیش رو راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای اسلام مورد بررسی قرار گرفت .

چنانچه ملاحظه شد در هیچیک از آثار به موضوع مورد نظر پرداخته نشده است و پژوهش حاضر بکر و جدید محسوب می شود و پژوهشگر با جمع آوری کتابخانه ای اطلاعات و پردازش توصیفی تحلیلی آن پس از بیان راهکار های بینشی ، انگیزشی و کنشی جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای آموزهای دینی به سوال اصلی پژوهش پاسخ داده است.

الف) مفهوم شناسی

۱) جمعیت

تعریف لغوی و اصطلاحی جمعیت به شرح زیر است :

تعریف لغوی جمعیت

در لغت نامه دهخدا مفهوم کلمه «جمعیت» به این شرح بیان شده است: انجمن شدن، گردهم آمدن مردم بسیاری که در جایی گرد آیند، سکنه یک ده شهر ایلات و کشور . (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۱۰۵۰) در فرهنگ فارسی عمید آمده: «جمعیت» یعنی فراهم آمدن و مجتمع شدن، متحد گشتن و نیز به معنی گروه مردم، انبوهی مردم، مردم بسیار که در یک جا گرد آمده باشند، نفوس یک شهر یا کشور . (عمید، ۱۳۷۵، ص ۱۵۴)

تعریف اصطلاحی جمعیت

در تعریف اصطلاحی جمعیت باید گفت جمعیت به مجموعه ای از افراد که دارای اشتراکی با یکدیگر از جهات مختلف مثل مسائل قومی، نژادی، سیاسی، مذهبی بوده و در یک مکان با هم به سر می برند «جمعیت» می گویند. (کاظمی پور، ۱۳۸۷، ص ۳) لفظ و اصطلاح جمعیت شناسی در معنا و مفهوم جدید خود نخستین بار در سال ۱۸۵۵ میلادی توسط آشیل گیلارد در کتاب "مبانی آمار انسانی یا دموگرافی مقایسه ای" به کار برده شد. آشیل گیلارد در کتاب مذکور، جمعیت شناسی را علمی دانست که از یک سو به بررسی تاریخ طبیعی و اجتماعی نوع بشر می پردازد و از سوی دیگر مطالعه ریاضی و کمی جمعیت های انسانی، حرکات عمومی، وضع اجتماعی، روانی و اخلاقی آنها را نیز برعهده دارد. (کلانتری، ۱۳۷۵، ص ۵)

در یک جمع بندی از تعاریف لغوی و اصطلاحی جمعیت می توان به تعریف نهایی زیر دست

(ب) راهکار های بینشی جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای آموزهای دینی

برای جلوگیری از کاهش جمعیت در حیطه بینشی بر اساس اسلام دو راهکار شناساندن باور های فمنیستی به جوانان و تبیین سخنان رهبری درباره کاهش جمعیت ذکر شده است که به شرح زیر می باشد:

(۱) شناساندن باور های فمنیستی

اولین راهکار جلوگیری از کاهش جمعیت شناساندن اندیشه های فمنیستی به جوانان است. در تعریف فمنیسم باید گفت نوعی جنبش سیاسی و اجتماعی است که به دنبال دستیابی و ایجاد برابری جنسیتی در عرصه های مختلف همچون عرصه اقتصادی و سیاسی، شخصی و اجتماعی است. فمنیست ها بر این باورند که با زنان منصفانه رفتار نمی شود. این گروه تمام تلاش خود را در ایجاد حقوق برای زنان دارند و برای یکپارچه سازی اجتماعی و تضمین حق سقط جنین قانونی برای زنان سعی خود را به کار می گیرند.

برخی از محققین فمنیسم را محرکی در ایجاد تغییرات اجتماعی برای حقوق زن میدانند. این موضوع در غرب پررنگ تر است و آنرا زمینه ساز دستیابی به حقوق مختلف از جمله حقوق باروری یعنی دسترسی به راه های پیشگیری از بارداری و سقط جنین قانونی می دانند.

بر اساس اندیشه های فمنیستی مهم ترین عامل در بدبختی و ایجاد تبعیض نسبت به مردان مسئله ازدواج و سپس مادر شدن است. طرفداران این نظریه معتقدند که پابندی زنان نسبت به ازدواج و مسائل خانوادگی و تعهد آنان نسبت به همسر و فرزندان عامل شقاوت زنان در طول تاریخ بوده است و همین امر موجب تضعیف حقوق آنان گردیده. این گروه عقیده دارند با توجه به آنکه زن تمام وقت خود را برای خانواده و تربیت فرزندان صرف میکند برای رهایی از این بدبختی و فلاکت نباید ازدواج کند و باید وقت را برای خود صرف کند. در دهه های اخیر متأسفانه اندیشه های فمنیستی در طبقات مختلف میان زنان جامعه رواج یافته و حتی در میان اقشار مذهبی هم وجود دارد به گونه ای که زنان مذهبی نیز از مسئولیت مادر شدن سر باز میزنند و از تولد فرزند و حتی برخی از ازدواج خود داری کرده و با بهانه هایی مانند فعالیت اجتماعی و تحصیلات و پیشرفت از این امر امتناع می نمایند (سبحانی نیا)، در حالی که در تمامی ادیان الهی مادر دارای جایگاه منحصر به فرد است و در بسیاری از روایات ائمه اطهار و حتی قرآن کریم بر این جایگاه تاکید و سفارش شده است. (پاینده، ۱۳۲۴، ص ۳۴۴)

به عنوان نمونه میتوان گفت امام صادق (ع) فرمود: مردی به حضور رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) آمده و عرضه داشت: ای رسول خدا! به کدامیک از بستگانم نیکی کنم؟ فرمود: به مادرت. مرد پرسید: بعد از آن؟ فرمود: به مادرت. برای بار سوم پرسید: پیامبر اکرم

در این روایت جایگاه و مقام والای مادر را بیان میکند که چندین بار بر نیکی به مادر سفارش و امر میشود. در روایت دیگر پیامبر اکرم بهشت را زیر پای مادران میدانند. (پاینده ، همان، ۱۲۴، ص ۳۴۴). و در قران کریم در ایه ۱۴ سوره لقمان و آیات دیگر به زحمات مادر اشاره دارد.

در ده های اخیر فرهنگ غرب سبب تغییر نگرش به جایگاه مادر گردیده علاوه بر ان اندیشه ها و جنبش های فمینیستی نیز بر این تغییرات افزوده است. و آنان فرزند آوری و ازدواج را مانع و اسارت برای زن می دانند در حالی که در دین مبین اسلام فرزند آوری مورد تاکید قرار گرفته است همانطور که در روایت آمده است: « خَيْرُ النَّسَاءِ الْوَلُودُ الْوَدُودُ. » «بهترین زنان، زنان بسیار فرزند آور و مهربان هستند» (طبرسی، ۱۳۸۴، ص ۶۴)

در روایت دیگر آمده است: « اَطْلُبُوا الْوَلَدَ وَالتَّمْسُوهُ فَإِنَّهُ قُرَّةُ الْعَيْنِ وَرِيحَانَةُ الْقَلْبِ وَإِيَّاكُمْ وَالْعَجْزَ وَالْعَقْرَ »؛ در طلب فرزند باشید و آن را از خدا بخواهید که دفرزند روشنی چشم و ریحانه قلب است و از ازدواج با زنان پیر و نازا بپرهیزید. (محدث قمی، ۱۳۷۵، ص ۳۳۰)

روایات فوق اهمیت فرزند آوری و افزایش جمعیت را بیان می کند که دیدگاه اسلام کاملاً مخالف باور های فمینیستی است و این باور در میان جوانان رواج یافته است و باید از معایب این دیدگاه آگاه شد و آنرا به جوانان شناساند.

۲) تبیین سخنان رهبری درباره کاهش جمعیت

دومین راهکار انگیزشی برای جلو گیری از کاهش جمعیت تبیین سخنان مقام معظم رهبری است. یکی از عوامل مهم تهاجم فرهنگی جهت القای سیاست های نادرست در کنترل جمعیت در جوامع اسلامی رسانه های دیداری و شنیداری است که نقش بسیار مهمی را در این مورد ایفا می کند و از دغدغه های مهم در اکثر خانواده ها، تهاجمی است که از طرف شبکه های ماهواره شکل گرفته است و بی شک خانواده از اهداف شبکه های ماهواره می باشد. آمریکا از ماهواره به عنوان ابزاری برای بمباران فرهنگی و به فساد کشاندن جوامع در کل جهان بهره می برد. اشاعه و گسترش فساد و تباه نمودن نسل انسان به ویژه در کشور های اسلامی از برنامه هایی است که در پرو تکل های رژیم صهیونیستی آمده است و به طور جدی آنرا دنبال می کنند. در برنامه دهم یهود، نابودی حیات خانواده و اهمیت تربیتی و اخلاقی ملت ها دنبال می شود. (محسن پور، ۱۳۸۲، ص ۸۲) افزایش جمعیت جوان در میان کشور های اسلامی امری است که موجب نگرانی قدرت های استعماری گردیده است و آنرا به عنوان زنگ خطر برای خود تلقی می کنند.

شهید مطهری که طرفدار افزایش جمعیت جوان است در این باره می نویسد: این را توجه داشته

تجربه می کند شکست عاطفی و روحی و در نتیجه مرگ زودرس و سگته قلبی است و فرزندان هم دچار افسردگی و فرار از مدرسه می شوند. (پارسایان، ۱۳۹۴، ص ۷۷).

طلاق که در خانواده اتفاق می افتد زوج های مطلقه را برای اعتماد در زندگی مشترک جدید دچار اضطراب، استرس و عدم اعتماد به نفس کند و نمی توانند به طرف مقابل اعتماد کنند و در نتیجه تمایل به فرزند آوری در صورت طلاق کاهش می یابد و زندگی را دچار اختلال می کند. در صورت طلاق والدین، فرزندان طلاق با مشاهده جدایی والدین، نمی توانند به کسی برای زندگی مشترکشان در آینده اعتماد کنند که در نتیجه ی طلاق ضربه ی بزرگی در راستای فرزندآوری و افزایش جمعیت به وجود می آید. (کشاوری معظم، ۱۳۹۸، ص ۱۳)

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) می فرمایند: «إِنَّ اللَّهَ يُبْغِضُ الطَّلَاقَ وَ يُحِبُّ الْعَتَاقَ» (متقی، کنز العمال، ص ۲۷۸۷۰)؛ «خداوند طلاق دادن را دشمن و آزاد کردن بنده را دوست دارد».

امام باقر (علیه السلام) می فرمایند: «مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ بِرَجُلٍ فَقَالَ: مَا فَعَلْتَ امْرَأَتَكَ؟ قَالَ: طَلَّقْتُهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: مِنْ غَيْرِ سُوءٍ؟! قَالَ: مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ تَزَوَّجَ فَمَرَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ فَقَالَ: تَزَوَّجْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ، ثُمَّ قَالَ لَهُ بَعْدَ ذَلِكَ: مَا فَعَلْتَ امْرَأَتَكَ؟ قَالَ: طَلَّقْتُهَا، قَالَ: مِنْ غَيْرِ سُوءٍ؟! قَالَ: مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ تَزَوَّجَ فَمَرَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ، فَقَالَ: تَزَوَّجْتَ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، ثُمَّ قَالَ لَهُ بَعْدَ ذَلِكَ: مَا فَعَلْتَ امْرَأَتَكَ؟ قَالَ: طَلَّقْتُهَا، قَالَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ؟! قَالَ: مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يُبْغِضُ أَوْ يَلْعَنُ كُلَّ ذَوَّاقٍ مِنَ الرِّجَالِ، وَ كُلِّ ذَوَّاقَةٍ مِنَ النِّسَاءِ»؛ (کلینی، همان، ج ۶، ص ۵۶، ح ۱) رسول خدا به مردی برخورد و از او پرسید: همسرت چه می کند؟ عرض کرد: یا رسول الله! طلاقش دادم؛ حضرت پرسید: بی هیچ ایرادی؟! عرض کرد: بی هیچ ایرادی آن مرد دوباره، ازدواج کرد: پس، پیامبر صلی الله علیه و آله به او برخورد و پرسید: ازدواج کردی؟ عرض کرد: آری. بعد از مدتی از او پرسید: همسرت چه می کند؟ عرض کرد: طلاقش دادم؛ فرمود: بی هیچ ایرادی؟! عرض کرد: بی هیچ ایرادی. آن مرد بار دیگر نیز ازدواج کرد و باز پیامبر صلی الله علیه و آله او را دید و پرسید: ازدواج کردی؟ عرض کرد: آری. پس از مدتی به او فرمود: همسرت چه می کند؟ عرض کرد: او را طلاق دادم. حضرت پرسید: بی هیچ ایرادی؟! عرض کرد: بی هیچ ایرادی. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند عزّ و جلّ مردان و زنانی را که همواره تغییر همسر می دهند دشمن دارد، یا آنها را لعنت می کند».

با توجه به احادیث بالا طلاق نزد خدا هم منفور است زیرا زندگی را دچار مشکل و زوجین و فرزندان را دچار استرس و اضطراب می کند که در این صورت تمایل همسران مطلقه در زندگی جدید به اعتماد به فردی خاص تشکّل آن تمایل به فرزند آوری کاهش می یابد که با بیان این

در جامعه اگر طلاق کاهش یابد و محبت و دوستی میان خانواده ها افزایش یابد، روابط زوجین بر پایه ی دوستی باشد، تمایل به فرزندآوری بیشتر و در نتیجه جمعیت هم افزایش پیدا می کند. (آلبرتی، ص ۴۹)

لذا کاهش میزان طلاق از راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت به شمار می آید .

نتیجه

در این مقاله راهکار های جلوگیری از کاهش جمعیت بر مبنای آموزهای دینی بررسی شد و نتایج در سه حیطه کنشی و انگیزشی و بینشی مورد بررسی قرار گرفت که به شرح زیر است :

۱- برای جلوگیری از کاهش جمعیت در حیطه بینشی بر اساس اسلام راهکار های ذکر شده است از جمله آنکه باور های فمنیستی که در ده های اخیر بر افکار جوانان مسلط گردیده تشریح شود و معایب این باور غلط به جوانان و زوجین شناسانده شود و دیدگاه اسلام برای آنان بیان گردد و دومین راهکار بینشی برای جلوگیری از کاهش جمعیت تبیین سخنان مقام معظم رهبری درباره کاهش جمعیت است که ایشان به مناسبت های مختلف این مسئله را بیان می نمایند و از معایب و آسیب های کاهش جمعیت سخن گفته اند

۲- علاوه بر راهکار های بینشی برای جلوگیری از کاهش جمعیت باید راهکار های انگیزشی را بر

انگیزی برای جلوگیری از کاهش جمعیت تشویق جوانان به ازدواج در سنین پایین است زیرا متأسفانه سن ازدواج بالا رفته است و سپس فواید فرزندآوری بیان گردد

۳- از راهکارهای کنشی برای جلوگیری از کاهش جمعیت دو راهکار مهم جلوگیری از سقط جنین و جلوگیری از طلاق است به طوری که بتوان با آگاهی از آسیب طلاق از این معضل جلوگیری نمود و در نتیجه با فرزندآوری افزایش جمعیت را داشته باشیم.

منابع

قرآن

منابع فارسی

۱. آلبرتی، رابرت، بازسازی زندگی پس از طلاق، مترجم: مریم امامی، تهران: صابرین، بی تا.
۲. آل بویه، علیرضا، سقط جنین از منظر اخلاقی، تهران: سمت، ۱۳۹۸ ه. ش.
۳. آیت اللهی، زهرا، اخلاق خانواده، تهران: معارف، ۱۳۹۱ ه. ش.
۴. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران: سخن، ۱۳۸۱ ه. ش.
۵. بیابانگرد، اسماعیل، جوانان و ازدواج، تهران: فرهنگ اسلام ی، چاپ ششم، ۱۳۹۰ ه. ش.
۶. پارسایان، محمد رضا، طلاق و رضایت زناشویی، تهران: آذرفر، ۱۳۹۴ ه. ش.
۷. پاک نهاد، محسن، تربیت فرزند، تهران: اندیشه بنان، ۱۳۹۵ ه. ش.
۸. تقوی، نعمت الله، مبانی جمعیت شناسی، تهران: آیدین، ۱۳۹۲ ه. ش.
۹. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ه. ش.
۱۰. زرگوش نسب، عبدالجبار، حقوق جنین و سقط آن، تهران: موجک، ۱۳۹۵ ه. ش.
۱۱. شوبکلانی، مسلم، فرزندآوری در سبک زندگی اسلام ی، تهران: بی نا، ۱۳۹۹ ه. ش.
۱۲. طباطبایی، محمد حسین، شیعه در اسلام، تهران: دارالکتب اسلام یه، بی تا.
۱۳. عمید، حسن، لغت نامه، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۵ ه. ش.
۱۴. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: درسهای از قرآن، ۱۳۷۸ ه. ش.
۱۵. کریم، علم، دیگران، جوانان و ازدواج، تهران: دانژه، ۱۳۹۹ ه. ش.

۱۸. محدث قمی، شیخ عباس، کلیات مفاتیح الجنان، بی جا، انتشارات نبوغ، پنجم، ۱۳۷۵
۱۹. محمدی، علی، تشویق به فرزند آوری، قم: بی نا، ۱۳۶۶ ه. ش.
۲۰. مصباح یزدی، محمدتقی، آموزش عقائد، مرکز تحقیقات نور، ۱۳۹۱.
۲۱. معین، محمد، فرهنگ نامه، تهران: زرین، ۱۳۸۲ ه. ش.
۲۲. میری، امیر، فرزند آوری، تهران: پر، بی تا.
۲۳. ناقدی مهر، سمیرا، نگرش به فرزند آوری تاثیر عوامل روانشناختی، تهران: ندای کار آفرین، ۱۴۰۰ ه. ش.
۲۴. هاشمی رفسنجانی، علی اکبر، تفسیر راهنما، قم: بوستان کتاب، چاپ پنجم، ۱۳۸۶ ه. ش.
۲۵. طبرسی، فضل بن حسن، نثر الالکی، شیخی، حمیدرضا، بی تا، بی جا، بنیاد پژوهش های اسلامی، ۱۳۸۴
۲۶. نجفی یزدی، حسین، پروتکل دانشوران یهود، محسن پور، بهرام، اول، بی جا، ناظرین، ۱۳۸۲
۲۷. کشاورز معظم، معصومه، کتاب آسیبهای طلاق بر فرزندان، انتشارات جالیز، ۱۳۹۸
۲۸. مطهری، مرتضی، خاتمیت، موسسه انتشارات صدرا، ۱۳۹۶

منابع عربی

۲۹. ابن فارس، احمد، معجم مقائیس اللغة، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلام ی حوزه علمیه، اول، ۱۴۰۴ ه. ق.
۳۰. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارالفکر، ۱۳۶۹ ه. ش.
۳۱. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران، دنیای دانش، ۱۳۲۴
۳۲. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، بیروت: دار العلم للملایین، چاپ اول، ۱۴۱۰.
۳۳. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، قم: آل البيت، ۱۴۱۲ ه. ق.
۳۴. راغب اصفهانی، ابوالقاسم، مفردات قرآن، لبنان، دار العلم، اول، ۱۴۱۲.
۳۵. طباطبائی، محمد حسین، المیزان، قم، جامعه مدرسین حوزه علمیه دفتر انتشارات اسلام ی، چاپ: ۵، ۱۳۷۴.
۳۶. طبری، محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار المعرفه، چاپ اول، ۱۴۱۲ ه. ق.
۳۷. طبرسی، ابو علی فضل بن حسن، نثر الالکی، بیروت، موسسه اعلمی للمطبوعات، اول، ۱۴۱۵
۳۸. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ه. ق.

۴۱.

سایت

۴۲. khamenei.ir